

ZEMĚDĚLSTVÍ V OBCI V JIHOČESKÉM POHRANIČÍ

M. Lošťák

Vysoká škola zemědělská, Praha

Zemědělská činnost, které věnovali pozornost sociologové z VŠZ Praha v rámci studia tří českých vesnic, hraje rozhodující hospodářskou roli ve většině rurálních komunit v ČSFR. Proto byla mimo celkovou studii o obci vypracována i monografická studie o vývoji a současném stavu zemědělství v obci a o jeho perspektivách. Článek pojednává o zemědělství v obci ve 30. letech, v době po odsunu Němců a příchodu nových osídlenců, kdy jsou založeny předpoklady pro příští rozporuplný vývoj, o následné kolektivizaci, slučování, současném stavu a vyhlídkách do budoucnosti. Jako nejsložitější problémy se jeví jednak snadné nabytí majetku osídlenci po válce, jednak charakteristiky lidí, kteří zde žijí a jejichž určité rysy se neustále reprodukují. Na vyřešení těchto problémů závisí i další vývoj zemědělství v obci. Cesta je v tomto směru spojována hlavně s realizací vlastnického principu, uplatnění neekonomických faktorů napomáhajících řešení zatím není příliš zvažováno.

monografická studie; zemědělství v obci (vývoj, současný stav, perspektiva); vlastnictví; lidé, jejich charakteristiky a postoje

Změny společenského řádu s sebou přinášejí jedinečnou možnost sledovat procesy, které se během takového mimořádného zlomu projevují intenzivněji než v době tzv. normálního vývoje. Tato možnost vidět řadu společenských jevů a procesů nezastřené, v novém světle doplňuje, rozšiřuje a mění naše poznatky a představy o sociální realitě i vzorce našeho jednání v ní. Je zřejmé, že se také mění i paradigmatata pohledu na venkov. Pochopit, v čem spočívá tato změna, vyžaduje důkladnou analýzu problémů, kterými venkov žije. Vzhledem k tomu, že jde o problémy celého spektra života na venkově, nelze zůstat pouze u ekonomických rozborů, ale jsou zapotřebí i studie onoho faktoru, který se spolupodílí na tvorbě venkovského společenství, to jest tamních lidí. Zde se objevuje velký prostor jak pro sociologii, tak pro ostatní humanitní vědy.

Zpracování studie o venkovské obci je náročné a zřejmě v něm není možné zobrazit detailně všechny problémy. Je však možné najít určitý stěžejní okruh otázek, jakousi osu, kolem které se řada problémů otáčí a odkud i řada z nich pochází. Pro mnoho venkovských obcí stále zůstává „osou“ zemědělská

činnost. Osvětlení vývoje a stavu zemědělství ze sociologického úhlu pohledu napomáhá při sestavování celkového sociologického obrazu obce tím, že prohlubuje odpovědi na otázky, které původně zůstávaly na povrchu, pomáhá objevit zatím skryté souvislosti.

Proto je tento článek, kde je život v obci zkoumán z hlediska zemědělství, koncipován jako navazující na předcházející, kde je obec analyzována z širšího úhlu pohledu. Může dojít k určitému překrytí obou článků, ale to právě svědčí o úzké provázanosti obce s její hlavní ekonomickou oblastí.

HISTORICKÝ VÝVOJ ZEMĚDĚLSTVÍ V OBCI

V období před druhou světovou válkou bylo zemědělství bezesporu rozhodující hospodářskou oblastí obce. (Přesné údaje o počtu a výměře zemědělských závodů v obci v roce 1930 se nám nepodařilo získat.) Pamětníci odhadovali počet středních a velkých zemědělských závodů asi na 25. Počet menších závodů však nebylo možné rekonstruovat. V obci existovala jak družstva spojená se zemědělstvím (např. Mlékárenské družstvo od roku 1900, Raiffeisenka od roku 1895), tak zemědělské spolky (Milchkulturverein pro zlepšení chovu skotu z roku 1922 a Milchkontrolleverein z roku 1930).

Dominantní postavení v zemědělství obce měli Němci. Němečtí rolníci uplatňovali svůj politický vliv prostřednictvím německé agrární strany, která měla rozhodující podíl na správě obce až do nástupu Henleinovy SdP. Tehdy se výrazně změnil sociální život. Do té doby se obec, soudě podle záznamů v kronikách, podobala ostatním obcím s již dlouho vytvářenou sítí sociálních vztahů, které se vyvíjely bez zvláštního zřetele k národnostnímu složení. Potvrzení přináší komparace s jinými obcemi, kde neexistovala německá majorita. Na konci dvacátých let, a hlavně v letech třicátých se postupně stává národnostní otázka v obci rozhodující a podřizuje si i oblasti ekonomické (kdy např. českým čeledínům nebo služkám u německých sedláků bylo zakazováno mluvit česky). Dochází ke zřetelné diferenciaci na národnostním základě, který případně mohl samotnou německou skupinu podporovat i v hospodářské soutěži. Je zajímavé, že v ostatních námi zkoumaných obcích, kde žilo pouze několik Němců, k takové silné diferenciaci na jakémkoliv základě (národnostním, ekonomickém) nedocházelo.

Se stále více se blížícím koncem druhé světové války Němci přestávají zdůrazňovat svoji výjimečnost, stávají se tolerantnějšími, podle vyjádření pamětníků přestali „vystrkovat růžky“. Následujícím odsunem Němců z obce začala celkem jiná fáze ve vývoji zdejšího zemědělství.

Obec byla ihned po osvobození rychle osídlena. Mezi novými osídlenci se objevili převážně zemědělské dělníci, druho- a dále rození synové, kteří neměli možnost získat ve vnitrozemí půdu, a také domkáři. Vesměs se tedy jednalo o lidi, kteří neměli s „hospodařením na vlastním“ příliš mnoho zkušeností a kteří ve svých původních obcích neměli možnost stát se hospodáři na svém vlastním majetku. Asi jedna třetina Němců, která ještě po prvním odsunu v obci zůstala, byla o žních v létě 1945 těmito rolníky přidělována, aby jim nejen pomohla, ale také je naučila vést vlastní hospodářství.

Ačkoliv noví osídlenci mohli nabýt až 13 ha půdy, ve skutečnosti se řada z nich spokojila s menšími výměrami. Při tomto rozdělování půdy novým osídlencům docházelo také ke scelování roztroušených pozemků. Počátkem roku 1946 prohlédla rolnická komise, která přidělování řídila, jednotlivé usedlosti a vše tak bylo připraveno k vydání přidělových dekretů. Přestože mezi osídlenci byla převaha těch, kteří neměli žádné (či jen málo) zkušenosti s provozem vlastního zemědělského podniku, podařilo se obyvatelům obce dobře zabezpečit chod družstevní mlékárny. Možná, že se tento fakt, že lidé, kteří přes velké problémy spojené s novými rolami udrželi v chodu mlékárny, která už 45 let fungovala v obci se zcela jinou sociální strukturou a vztahy, jeví poněkud paradoxně. Z dalšího textu však bude zřejmé, že obec a zemědělství v ní vykazují takových rozporných rysů více.

Už bylo řečeno, že mnozí z nových obyvatel obce měli málo zkušeností z hospodaření ve vlastním zemědělském závodě. Po příchodu do obce a nabytí majetku však byli objektivně nuceni k takovému způsobu hospodaření. Mezi těmito novými zemědělci se postupně vykristalizovaly dvě skupiny. Většinová skupina byla tvořena lidmi, kteří začali soukromě hospodařit, a vzhledem ke své nezkušenosti i k dalším vlastnostem se postupně stávali neúspěšnými. Menší skupina byla tvořena lidmi, kteří sice s vlastním soukromým hospodařením také zkušenosti neměli (nebo jen minimální), ale byli velice zvědaví, snaživí, učenliví, pilní a inteligentní. Ti se s hospodařením vyrovnali úspěšně a stali se z nich skuteční hospodáři. Tato skupina měla v obci vysokou prestiž (jeden z nich se později stal prvním předsedou JZD).

Pro pochopení řady problémů provázejících vývoj zemědělství je důležité vyjasnit si majetkové otázky v obci. Noví osídlenci přišli ke zdejšímu majetku bez větších problémů. Pamětníci nám potvrdili, že s odstupem času jim ceny majetku připadají nízké („ceny byly tenkrát směšné a majetky spadly lidem do klína, i když přišli třeba do zlatokopy vykradeného domu“). Do počátku kolektivizace byly splaceny v podstatě pouze usedlosti, ne však zemědělská půda. Tyto okolnosti, jak jsme se dověděli z několika rozhovorů, vyústily v neexistenci vztahu k tomuto majetku tak, jak jej známe z venkovských sídel, kde byl

budován lety usilovně práce a kde v historii nedošlo k diskontinuitě v osídlení. Lidé sem přicházeli s touhou stát se sedláky, ale ukázalo se, že tato touha nestačí, není-li podepřena osobními vlastnostmi a vztahem k majetku, který je vytvářen prací mnoha generací.

Neexistující klasický rolnický vztah k majetku většiny nových osídlenců dále ovlivňoval a stále ovlivňuje vývoj zemědělství v obci. Následky tohoto faktu jsou především negativní, ale je zajímavé, že v prvních měsících po osídlení měl i svou pozitivní stránku ve srovnání s tím, co se v majetkových otázkách dělo v typických venkovských obcích. Například zde neexistovaly spory nebo tlaky o meze. Negativní vlivy se následně plněji projevily v období kolektivizace a pokračují až dodnes, kdy se o půdu často hlásí lidé, kteří kdysi sami z pohraničí odešli vzhledem k upadající úrovni této oblasti.

Ti, kteří v pohraničí prožili větší část svého života, nelibě nesou, že by tito žadatelé (ať již jsou to původní majitelé, nebo jejich potomci) měli získat zpět půdu, kterou dosud ani nesplatili, hospodařili na ní krátce a nikdy si k ní nevytvořili skutečný vztah vlastníka - hospodáře. Uznávají však navrácení půdy ve vnitrozemí, kde měla dlouhou dobu určitého vlastníka s odpovídajícím vztahem k ní.

Podle pamětníků existovala mezi lidmi v obci po válce vzájemná pomoc při hospodaření a nic na tom nezměnil ani fakt, že osídlenci představovali z hlediska kulturního a sociálního nižší vrstvy společnosti. Tito lidé však byli v té době ochotní velice tvrdě pracovat. Avšak zmíněná nezkušenost většiny z nich s vlastním soukromým hospodařením a malá ochota a neschopnost se něčemu novému učit vedly později v souvislosti s následnými neúspěchy ke změně vztahu k práci i k jiným lidem.

V roce 1948 v obci sice vzniká strojní družstvo, ale to je již v roce 1950 převedeno do nově zakládaného JZD, do něhož v onom roce vstoupila až na několik výjimek (malé výměry) celá obec. Pro lepší představu uvádíme strukturu závodů sdružených v JZD v roce 1958 (údaje za rok 1950 nejsou k dispozici, domníváme se však, že se příliš neliší): do 0,5 ha - 0; 0,51 až 2 ha - 2; 2,1 až 5 ha - 6; 5,01 až 10 ha - 13; 10,01 až 15 - 15; 15,01 až 20 ha - 1; nad 20 ha - 0. Samotná kolektivizace zde proběhla jednodušeji než v obcích s dlouhodobě zavedenými sociálními vztahy. To nám potvrdily všechny naše zdroje. O to více překvapuje, že se zde objevily případy tří odsouzených hospodářů, kteří sice nebyli vysídleni, ale později z obce sami odešli. Důvody jejich odsouzení nejsou jasné a jsou zřejmě vymyšlené. Tito lidé neodmítali vstup do JZD, ale zdá se, že jejich osobní vlastnosti a celková situace v obci naznačují, proč bylo proti nim takto postupováno. Jednalo se o lidi s vlastním názorem, kteří rozuměli zemědělství a dovedli sami dobře pracovat. Určitým místním skupinám, které

postupně srůstaly s mocí a snažily se ovládnout i hospodářství obce, takovíto lidé zjevně nevyhovovali a vzhledem k místní pozici KSČ mohlo jít i o snahu dokázat, že zemědělství se vyvíjí plně v souladu s modelem „rozkulačování“. Křivdy z tohoto období však v obci brzy upadly v zapomnění a nenacházejí dnes živou odezvu.

Vraťme se však k „hladkému“ průběhu kolektivizace. Většina hospodářů vstoupila do družstva bez většího odporu. Napomohla tomu skutečnost, že za krátkou dobu od příchodu do obce a získání majetku se u nich nevytvořily „mechanismy vzdoru“, typické pro zemědělce z vesnic s dlouholetou rolnickou tradicí a vztahem k půdě. Avšak nejenom neexistence těchto mechanismů, ale také neúspěšné soukromé hospodaření větší části zemědělců přispěly k méně bolestnému (pomineme-li excesy se třemi odsouzenými) průběhu kolektivizace. Neúspěšní hospodáři ji přivítali jako záchranu před vlastním krachem. Zbavila je totiž nutnosti splácet půdu v době, kdy řečeno pamětníky: „zplundrovali vše, co měli, a krmili pejrem“. Vstup do družstva je zbavil existenčních starostí, které na ně postupně více a více doléhaly.

Příčiny takového průběhu kolektivizace, která neměla destruktivní účinky na obec jako jinde, kde křivdy združstevňování žijí dodnes a kolektivizace tam zpretrhala řadu do té doby existujících vztahů, leží s největší jistotou v poválečném ustavování (resp. neustavování) vlastnických vztahů a vztahů mezi lidmi i v samotném charakteru lidí, kteří sem po válce přišli.

Vzniklé JZD provedlo ihned výstavbu a adaptaci svých objektů. V roce 1953 podle údajů v kronice (jiné nebylo možné získat) však nastalo období stagnace - kdy upadla pracovní morálka, zhoršily se pracovní výsledky, členové začali z družstva vystupovat.

Příčinami byly:

a) Nevhodná zemědělská politika v pohraničí, kdy tato oblast zůstala stranou zájmu. Převažují názory, že družstvo zde tehdy nebylo družstvem, ale spíše jakýmsi podnikem, kde bylo nutné především plnit centrálně určený plán.

b) Skutečnost, že pro část samotných členů JZD, kteří se stávali neúspěšnými jako soukromí rolníci, se družstvo stalo útočištěm, kde mohli skrýt svou neschopnost.

c) Následná nivelizace mezi pracovníky družstva - dobří pracovníci přestali mít zájem angažovat se ve prospěch družstva, neboť viděli, jak pokračuje špatné hospodaření.

Část těchto příčin - špatná zemědělská politika v pohraničí byla na konci 50. let částečně eliminována tím, že i zde se začaly uplatňovat zásady, které vedly k podpoře většiny družstev ve vnitrozemí. Možnost začít se „rozumně

chovat" a určité uvolnění centrálně direktivního systému se odrazily v lepších výsledcích. Z údajů, které jsme získali, můžeme uvést nárůst stavů skotu z 226 v roce 1956 na 271 kusů v roce 1959, prasat ze 137 v roce 1956 na 221 kusů v roce 1959. Také celková hodnota pracovní jednotky stoupla v roce 1958 na 22,57 Kčs (v roce 1957 byla 14,57); peněžní hodnota z 9 Kčs (1957) na 17 Kčs (1958).

V této situaci dochází v roce 1961 k prvnímu slučování. K původnímu družstvu v obci o výměře 423 ha zemědělské půdy se připojila dvě okolní družstva. Vzniklo tak JZD o výměře 1230 ha zemědělské půdy. Ovšem obce, v nichž se nacházela, tíhly k jiným obcím, než k námi zkoumané. A naopak naše obec tíhla k jiným, než se kterými se při družstevním hospodaření musela sloučit. O sloučení bylo totiž rozhodnuto v nadřazených státních a stranických orgánech.

Samo družstvo v naší obci před sloučením údajně hospodařilo velice dobře. Konkrétní údaje se nám nepodařilo získat, ale pamětníci tento fakt potvrdili, i když vyslovili domněnku, že vzhledem k blízkosti okresního města mělo JZD sloužit jako „výkladní skříň socialistického zemědělství", a proto prý bylo všestranně podporováno. Neexistence údajů o hospodářských výsledcích z oněch let neumožňuje určit, jakou mírou se tato podpora podílela na výsledcích družstva.

Dvě připojená družstva byla méně úspěšná. To vedlo k počáteční nevraživosti mezi obcemi a určitému povýšenectví námi sledované obce nad druhými. Nevraživost však brzy pominula a lidé považovali slučování za optimální a racionální a jeho hlavním přínosem bylo lepší využití techniky.

Družstvo, které vzniklo prvním slučováním, se ukázalo jako životaschopné, hospodárné a v podstatě odpovídající i tehdejší představám lidí. Po počátečních problémech po sloučení se v důsledku řady vnitřních opatření, která prosazoval tehdejší předseda, např. větší samostatnost jednotlivým provozům v obcích, větší orientace na mladé lidi - v roce 1966 byla téměř jedna čtvrtina (31) stálých pracovníků ve věku do 25 let -, začaly výsledky hospodaření lepší. Takto usuzujeme na základě rozhovorů s pamětníky i zápisů v kronice, když hospodářské výsledky JZD jsme v archivu neobjevili.

Velice zajímavou kapitolu tvoří rok 1968, kdy družstvo dosáhlo dobrých výsledků, rozvinulo nové formy zahraniční spolupráce. Po srpnové invazi však bylo silně postiženo (ve srovnání s jinými družstvy) v oblasti personální. Místní straničtí funkcionáři prosadili odchod ekonoma a předsedy (ten skončil jako krmič). Následující období normalizace pak jen potvrdilo trend prorůstání stranických a hospodářských zájmů. Stranické direktivy a vidění světa prizmatem místních aktivních členů KSČ hrálo po roce 1968 rozhodující roli a výrazně

ovlivňovalo i hospodářské vztahy v obci. To se projevilo například i zápisy v kronice, které jsou poplatné tehdejšímu dobovému psaní, nepřipouštějícímu jiný výklad vývoje než jaký byl po roce 1968 nastoupen.

V roce 1976 došlo ke druhému slučování. Námi zkoumané družstvo hospodařící ve třech obcích se sloučilo s dalším družstvem. Vzniklo tak nové družstvo o výměře 2770 ha, hospodařící v šesti obcích. Toto slučování bylo velice silně prosazováno nadřízenými orgány a proti situaci při prvním slučování nemělo již žádné výhody. Bylo výrazně administrativním aktem bez reálného opodstatnění. Přestože některé naše zdroje uvádějí, že lidé z obce vystupovali proti slučování, proběhla akce bez větších problémů. Zřejmě tomu napomohlo centralistické řízení, které se na místní úrovni projevovalo propojeností všech orgánů rozhodujících o slučování s vedením družstva. Nesouhlas se slučováním se po jeho realizaci opět odrazil ve známé reakci - ve vzájemném obviňování obcí ve stylu „kdo na koho doplácí“.

V průběhu let stále více vystupuje do popředí rozporuplnost obce, střetávají se oficiální akty a neoficiální mínění. Tato „dvoutvářnost“ je charakteristická i pro celé další období 80. let. Družstvo se sice snažilo zainteresovat své členy (např. smluvním výkrmem býků, velkými sportovními akcemi, plesem), rostla průměrná měsíční odměna (z 2 202 Kčs v roce 1976 na 2 935 Kčs v roce 1989), rostly například stavy skotu (např. na 100 ha zemědělské půdy připadalo v roce 1985 65 kusů, v roce 1989 již 69 kusů). Naproti tomu výsledky rostlinné výroby byly silně ovlivněny počasiem (např. hektarové výnosy pšenice v roce 1986 4,29 t, v roce 1987 - 3,50 t, v roce 1988 - 5,28 t a v roce 1989 jen 2,60 t). Spolu s těmito výsledky se však projevuje rostoucí odcizení, a to jak mezi jednotlivými družstevníky (každý sleduje svůj osobní prospěch), tak i odcizení k samotné práci a celému družstvu, které se stalo nepřehledným. Do popředí vystupuje nezájem podílet se na věcech JZD, upadá vztah k práci. Družstvo se sice snažilo reagovat na tyto negativní jevy změnami v organizační a řídicí struktuře s cílem zlepšit hospodářské výsledky, ale příčiny problémů řešeny nebyly.

Historický vývoj zemědělství v obci ukazuje, že lidé, kteří po válce do obce přišli, nepatřili původně většinou mezi skutečné zemědělce. Společně se způsobem snadného získání majetku, které nebylo podloženo vlastní prací, se to odrazilo i na dalších osudech zemědělství v obci. Vývoj zemědělství v obci (ale i v celém Československu) nedovolil následujícím generacím se s těmito okolnostmi plně vyrovnat. Práce v JZD, postupné slučování do větších celků a s tím související odcizenost omezovaly formování skutečných vlastnických vztahů a zdejší obyvatelé se tak ve své většině stávali sice zemědělci, ale bez „vrozených genů hospodářů, sedláků“. Tato situace může působit jak negativně

- neexistencí klasické rolnické kultury, tak i pozitivně - neexistencí bariér uzavřenosti, které tato kultura nese.

Příznačná pro celý vývoj je rozporuplnost, jakási „dvoukolejnost“. Uvedme znovu některé příklady: zabezpečení chodu mlékárny lidmi, kteří neměli zkušenosti s vlastním soukromým hospodařením, touha stát se sedlákem, ale bez odpovídajících vlastností a ochoty tomu podřídit svůj život, snadná kolektivizace z hlediska obce, a naproti tomu tři odsouzení atd. Tato rozpolcenost je tak výrazná, že často znemožňuje učinit jednoznačné závěry. Snad právě tato neuspořádanost může být hlavní charakteristikou jakéhosi „ducha obce“, kolem něhož se vytváří společenské klima.

Tyto charakteristiky zřejmě souvisí s faktem, že se v obci nikdy úplně neutvořily ty sociální vztahy, které běžně regulují různé stránky života. Proto vývoj probíhal s jistou absencí pevnějších pravidel, nelze v něm vystopovat nějaké zákonitosti, a to se projevuje i v oněch silně protichůdných tendencích. Formálně plnila roli regulátora v obci do roku 1989 KSČ. Neformální regulátory se zde vytvářely velmi slabě, a tím více jsou postrádány dnes, kdy KSČ již nevykonává onu funkci vedoucí síly. V souvislosti s neexistencí společných pravidel chování a jednání lidí pak dochází k opakování řady jevů známých z období osídlování - např. soukromě podnikat v zemědělství zatím začali ti, kteří nemají s danou činností zkušenosti.

SOUČASNOST ZEMĚDĚLSTVÍ V OBCI

V obci hospodaří jediný velký zemědělský podnik - družstvo, které zde má také své sídlo. Nachází se v bramborářské oblasti, má výměru 2 683 ha zemědělské půdy v katastru šesti obcí a pracuje v něm 227 trvale činných pracovníků (údaje za rok 1990). Nyní družstvo hospodaří ve dvou střediscích, vedení družstva tvoří samostatné správní středisko a navíc jako střediska jsou vedeny i dvě prodejny v blízkém okresním městě. Středisko, které zahrnuje i námi zkoumanou obec, se v rostlinné výrobě zaměřuje na běžné plodiny (pšenice, žito, oves, ječmen, píceiny a brambory) a v živočišné výrobě se specializuje na odchov selat, výrobu hovězího masa a mléka.

V souvislosti s přechodem na střediskový princip muselo ZD řešit problematiku uvolňování pracovních sil z administrativy a jejich přesun na jiná místa v rámci ZD. Navíc bylo uvolněno z pracovního poměru asi 30 pracovníků, především těch, kteří se podílejí na výstavbě družstevní pekárny v blízkém městě, a pak pracovníci vepřína, kteří mají svůj objekt v ekonomickém pronájmu. Ostatní uvolnění pracovníci jsou z nezemědělských profesí a odešli

buď soukromě podnikat ve svých profesích, nebo se vydali do Rakouska s cílem vylepšit si svou finanční situaci (tato skupina, která míří za hranice, je však mnohem menší než obdobné skupiny v jiných námi zkoumaných ZD). Družstvo odchodu svých pracovníků nebrání, dokonce jim umožňuje do roka návrat zpět, ovšem pod podmínkou, že přijmou jakoukoliv práci.

Družstvo přechází na ekonomický pronájem nejen svých provozů, ale nově i dopravních prostředků, když již mají ověřeno, že noví podnikatelé, kteří musí pokrýt veškeré své náklady, zlepšili svůj přístup k práci a začali se také ekonomicky chovat. Stává se však, že ve snaze ušetřit a tak zlepšit své ekonomické výsledky si neuvědomují, že správně vložená koruna do výroby navíc může v budoucnu přinést mnohonásobně větší zisk a že šetření za každou cenu nemusí být vždy účelné (např. opravy strojů jsou prováděny tak, aby byly pro jejich majitele co nejlevnější, jde o tzv. „opravy na koleně“ bez náležitých technologických postupů).

V obci neexistují pouze zemědělství podnikatelé hospodařící formou pronájmu, ale objevili se zde i dva soukromí zemědělci. Jejich současná situace je velice rozporuplná. Jsou odvážní, se zájmem a snahou soukromě hospodařit (na výměrách kolem 10 ha), ale mají se zemědělstvím malé zkušenosti (nebyli členy družstva). Tomu odpovídá i jejich jednání a chování. Působí velmi bezradně, jakoby ani nevěděli, co přesně chtějí. O půdu se v poslední době přihlásili ještě tři členové družstva z obce, jejichž pozemky se však nacházejí v obci sousední. Jejich záměry zatím nejsou známy. Samo družstvo by z hlediska vnitřní privatizace mělo zájem o to, aby se členové o půdu přihlásili a ponechali ji v družstvu. Vychází se z toho, že mezi členy bude zájem o nájemní vztah. Zatím se však o půdu více zajímají lidé, kteří nejsou členy družstva a jejichž záměry nejsou vždy dostatečně jasné. Mezi družstevníky se projevuje nedostatek informací a velká nejasnost kolem celé privatizace zemědělství.

Pro dokreslení údajů o ochotě soukromě hospodařit na půdě můžeme uvést údaje, které jsme získali z dotazníkového šetření mezi zemědělským obyvatelstvem obce (návratnost 67%). Tři z dotázaných se chystají soukromě hospodařit (29letá zemědělská inženýrka ze zemědělské rodiny s manželem také pracujícím v zemědělství ze začátku na 50 ha a do budoucna na výměře až 500 ha ostatní dva na 13 ha) a mají již o své činnosti určité představy. Bude však otázkou, jak se vyrovnají s reálnými požadavky na soukromé rolníky. Podle našich poznatků v obci většinou neexistuje klasický přístup rolníka k řešení problémů - rozvahou, zvažováním, což se může odrazit v neodhadnutí vlastních sil. Tím více, jestli v obci tradice soukromého hospodaření nemá žádné kořeny.

Na druhé straně je zajímavý interest a entuziasmus, se kterým zde přistupují k soukromému hospodaření, který se neobjevil v obcích s rolnickou tradicí, kde nedošlo k výměně obyvatel a kde staří sedláci ještě žijí. Navíc je zřejmé, že mezi zájemci o soukromé hospodaření jsou i tací, kteří k němu mají předpoklady (viz zemědělská inženýrka). Tyto souvislosti opět potvrzují silnou rozporuplnost obce.

Problémy družstva jsou nyní koncentrovány do vztahu obou středisek. Členská schůze zatím jejich rozdělení neodsouhlasila. Hlavní podíl na tom údajně měli důchodci a mluví se o tom, že byli zmanipulováni. Všichni lidé v družstvu si však uvědomují, že současný stav je nefunkční a neefektivní. Způsob řešení této situace je dvojitý. Jedna skupina družstevníků se domnívá, že by oddělení mělo být okamžité (je však otázkou, zda to dovolují dnešní právní předpisy) a problémy by se tak vyřešily jednou provždy. Druhá část družstevníků vyjadřuje spíše neochotu řešit současný stav a čeká, až jak celá situace dopadne. Všichni si jsou však vědomi skutečnosti, že s případným rozdělením ZD bude mít středisko, ve kterém se nachází i naše obec, horší podmínky pro hospodaření než středisko druhé už jenom vzhledem ke struktuře výroby (což však do budoucna nemusí být problém rozhodující), ale také vzhledem k lidskému potenciálu, který se zde nachází (kulturní úroveň většiny lidí je nižší než ve druhém středisku).

Vztah k práci u místních zemědělců má velice daleko k představám, jaký by měl být, ale zkušenosti s pronájmem ukazují určité pozitivní momenty. Na druhé straně je zaznamenáno chování vlastníků půdy, členů družstva, jejichž pracovní morálka výrazně poklesla ve srovnání s těmi, kteří půdu nevlastní. Projevuje se zde falešný pocit vlastnictví, jako by člověk měl z titulu vlastnictví půdy veškeré výhody a to mu umožňovalo chovat se neadekvátně. Mezi těmito lidmi panuje představa, že družstvo je povinno vyjít jim ve všech případech vstříc, protože v případě neshod s ním by půdu z družstva vzali a předali někomu jinému. Tento fakt není provázen úvahou, že by to znamenalo i konec jejich členství v družstvu, přičemž v okolí se asi nenajde jiná pracovní příležitost v zemědělství (kromě samostatného hospodaření). V takovém jednání jsou patrné určité prvky „zlato-kopectví“ - získat co nejvíce výhod bez vlastního přičinění, pouze z titulu vlastnictví určitého majetku, k němuž však nepřišli dlouholetou usilovnou prací.

Ze své geografické polohy družstvo těží pouze ve vztahu k blízkému okresnímu městu, které poskytuje vhodné odbytiště výrobků. Spolupráce přes hranice neexistuje a družstvo nemíní přistupovat na nenáročný výrobní programy, které nemají dlouhodobý přínos (např. jinde rozšířená výroba palet). Ačkoliv obec leží v ekologicky poměrně čisté oblasti, družstvo zřejmě této skutečnosti

v nejbližší době nevyužije. Potěšující však je, že vybudovalo malou vodní elektrárnu, která bude zásobovat energií družstvo i ostatní elektrickou síť.

Přes řadu opatření (stanovení členských podílů, vytvoření fondů spojených s výsledky družstva, nové využití fondu sociálních a kulturních potřeb, vytvoření možnosti záhumenků) se nedaří plně obnovit družstevnictví v jeho skutečné podobě. To souvisí nejenom s dědictvím minulosti, ale i s okolnostmi vzniklými dnes. Podle názoru vedení ZD brání řada legislativních nejasností včetně nově přijatých zákonů v oblasti zemědělství přechodu na skutečně družstevní principy. Řešení problémů v družstvu se očekává jako velice složité a nepomáhá mu ani dnešní nevyjasněná situace v zemědělství. Za klíčový problém považuje vedení družstva změnu přístupu lidí k práci. V této souvislosti je zdůrazňován lidský faktor, který je zde prý výrazně odlišný od vnitrozemských oblastí a jehož charakteristiky se stále reprodukují. Jestliže zde zatím neexistují mechanismy eliminace záporných rysů tohoto charakteru, čeká v budoucnosti zdejší společenství složitá cesta k cíli nastolit přirozeně fungující méně deformované sociální vztahy.

BUDOUCNOST ZEMĚDĚLSTVÍ V OBCI

Charakterizovat budoucnost zemědělství v obci je možné pouze na základě pochopení jeho celého vývoje. Víme, že se na rozvoji výrazně podepsaly dva faktory - jednak jednání lidí a jejich vlastnosti a jednak způsob nabytí majetku a vytváření vztahu k němu.

Dá se předpokládat, že zemědělství v obci má do budoucna šanci. K tomu je však třeba vyřešit problémy, které přinášejí dva zmíněné faktory. Pokud jde o vlastnictví, je třeba, aby lidé pocítili, že pracují, hospodaří skutečně na vlastním, a tím by se snad dosáhlo minimalizace zatím existujícího celkového odcizení k majetku. Jde tedy o spojení vlastnictví a práce, které se zatím nerealizovalo. Generace lidí pracovaly v družstvu, ale nepocítily, že hospodaří na svém. Jako reálná cesta se jeví v tomto ohledu další pronájem provozů, dopravních prostředků aj. Pro pronájem bude nutné připravit schopné lidi, kteří budou ochotni pracovat vždy, kdy je to třeba, a nebudou „hledět na hodinky“. Otázkou však zůstává, nakolik je cesta pronájmů perspektivní. Lze ji totiž uskutečnit za předpokladu, že družstvo bude i nadále existovat. Na to nám však nikdo v době výzkumu nemohl dát odpověď.

Přechod k vytvoření nového obsahu vlastnických vztahů souvisí s lidmi, kteří zde žijí. Družstvo lze transformovat, ale jde o to, aby členové pochopili, že to bude vyžadovat změnu jejich jednání na základě jiných hodnot a postojů. Ve vedení ZD vycházejí z představy, že „vlastnictví je jednoduchý princip, ale je

otázka, jak ho realizovat tam, kde lidé v minulosti přišli k majetku z velké části bez vlastního přičinění a kde tato zkušenost neustále přechází". A další velký specifický problém - neschopnost přijmout roli, kterou vyžaduje konkurenceschopné hospodaření - zřejmě nepřipustí, aby zdejší lidé někdo řídil jinak, než jak jsou zvyklí z období tzv. reálného socialismu. Nesmlouvavý a úsporný „kapitalistický“ způsob řízení by sledoval snížení potřeby pracovníků asi na polovinu dnešního stavu. Na jedné straně by byl shledán přínos způsobený větším tlakem na pracovní síly s důsledkem větší soutěživosti mezi nimi. Pracovníci by zřejmě více plnili příkazy vedoucích a nedocházelo by k případům odmítání přidělené práce, slovním útokům na vedoucí atp. Na druhé straně však vznikne velký sociální problém, co s uvolněnými pracovníky v daném místě. A vyvstává také otázka, zda je sociálně únosná silná subordinace, i když by vedla k dalšímu rozvoji. Je možné, že v obci, kde nefungují neformální pravidla regulace pracovního chování, kde se nevytvořila zkušenost se soukromým hospodařením, kde neexistoval opravdový vlastnický vztah, by se tento princip mohl jevit vzhledem ke své účinnosti jako žádoucí a v podstatě by substituoval „vnitřní imperativ k práci“.

Podle názorů představitelů ZD prý není důležité, jaké formy (družstevní, státní, akciová společnost, soukromý) bude zemědělský podnik v obci (ve výsledcích dotazníkového šetření odpovídá 92,7 % respondentů za užitečnou existenci většího zemědělského podniku v obci a nejvíce se objevuje počet jeho pracovníků v rozpětí 71-100). Důležité prý ale je, aby tento podnik přinášel prospěch všem, zároveň však, aby se v něm lidé neukrývali. Toho lze dosáhnout pouze rekonstrukcí vztahu lidí k práci v zemědělství. Tento vztah však byl v minulosti rozbit a dnešní podoba venkovského života, charakteristická dojížděním do města za vzděláním, za zaměstnáním aj., nehovoří pro snadnost jeho obnovy. To je otázka pro budoucnost - jaký bude náš příští rolník? Ve vedení družstva dnes převládá názor, že lepší vztah k práci vzhledem ke kvalitě lidí v obci je možné vytvořit pouze za podmínky krachu, tlaku na trhu pracovních sil. Na druhé straně, jak jsme se již zmínili, panují obavy z toho, co tento tlak vyvolá a jaké budou jeho následky.

Zemědělství v obci prožívá důležité období svého rozvoje. Musí řešit problémy, které byly založeny a zůstaly neřešeny už od období osídlování. Jako klíčové se řadí lidé zde jeví otázky řešení vztahu k majetku, přičemž se očekává, že konkrétní vlastnictví a s ním spojená konkrétní odpovědnost by působily i na změnu postojů a jednání lidí. Tento postup však nepočítá s opačným přístupem, který by začínal právě u lidí, jejich motivací nějakým neekonomickým faktorem a který by se mohl odrazit i v činnosti zemědělského podniku. (Na tuto skutečnost upozorňuje Z.T. Wierzbicki v teziích pod názvem *Reflections on the*

Future of Colective Farming. Journal of Cooperation, 19, 1991, č. 1-2, s.131 a 132.) Máme na mysli určité „zkulturnění“ prostředí, „připovzdělání“ zdejších lidí tak, aby další rozvoj zemědělství nebyl založen na čistě ekonomických předpokladech, ale aby do něj intervenovaly i kulturní hodnoty (např. solidarita pro případ rozvoje družstevnictví). Zůstává otázkou, které řešení může být úspěšnější u populace, v níž „nedřímá“ úcta k majetku a práci druhého.

Došlo 2.3. 1992

M. LOŠŤÁK (Agricultural University, Prague): The Agriculture in the Village in Southern-Bohemian Borderland

The agricultural activity plays the decisive economic role in the life of the majority of rural communities in ČSFR. Therefore, the sociologists from the Department of Human Sciences at the Agricultural University Prague dedicated their attention to agriculture in the frame of overall study of village. The agriculture is considered to be a pivot around which a lot of problems turn round and from which a lot of problems arise. That is why the monographical study of village is supplemented by the monographical study of agriculture, its development, present state and the prospects of future in village.

The paper deals with the agriculture in the Southern-Bohemian village located in the borderland. Before the World war II the majority of farmers there were the Sudeten Germans. After the war they were transferred and new largely Czech settlers came here. In that period there are created the presumptions for the further development that was full of discrepancies. The new settlers acquired the former Sudeten German property from the state for a very low prices and there is a lot of cases where the property has not been paid off up to now. The people who came here represented lower social strata and most of them had no experience with private farming. They showed the unwillingness and incapacity for learning it. Only a small part of them was able to cope with the problems of private farming start.

These two main problems - very easy acquirement of property and character of a lot of people influenced all the development of agriculture in village. There is no real relation to the ownership (land etc.) which is known from the villages with continuous development of settlement where the relations were developed for many years. This was evident during the collectivization of agriculture when there were no signs of the "mechanism of defiance" so typical for the villages with long tradition of private farming. This fact enabled the easy way of collectivization. Moreover, there was a lot of unsuccessful farmers (those who had no experience with farming) for whom it was a rescue before the breakdown.

The consequences of an early post-war development continue to exist through all period of agriculture cooperative which was established in 1950. At the end of the 80s the discrepancy of village became more evident. The increasing

alienation is manifested and the cooperative is not able to solve this problem, though it tries to introduce new measures in management.

Today, the agricultural cooperative farms 2683 ha of land in the area and there work 227 farmers in the cooperative. Although the agricultural cooperative accepted a lot of measures in order to renew the cooperative movement in its real form they are unsuccessful in their effort. It is connected not only with the inheritance from the past but also with today's circumstances when, according to the opinions of the cooperative leaders, a lot of newly accepted laws obstruct the transformation of cooperative into a real form of agricultural cooperative movement.

The change in the relationship to the work is considered to be the clue. However, it is emphasized that the character of people in the village is quite different from the inland one. If there is no mechanism how to eliminate the negative features of this character, a long and difficult way awaits this community before it is able to establish the naturally working and less deformed social relations. It is presupposed that agriculture has a chance in the future but it is necessary to solve the two above mentioned problems: the action and character of people and the way of acquirement of property.

As for the property, it is necessary for the people to feel that they farm really on their own land, that the animals, machines are really theirs. It should minimize the alienation to the property. The transformation of cooperative will also require the change in the action of cooperative members on the base of other values and attitudes. However, this question is rather hidden behind the problem of creation of the real relations to ownership.

The agriculture in village undergoes an important period of its development. It must solve problems which arised after the World war II and have not been solved for many years. The question of solution of the relationship to ownership seems to be crucial for many people. They assume that concrete ownership and with it connected concrete responsibility should lead to the change of actions and attitudes of farmers. However, they do not take into consideration an alternative approach which starts from the people, from their motivation by some noneconomic factors that could promote the development of agricultural enterprise. The question remains, which of this two solution can be more successful in the case of population without reverence for land and the for work of another man.

monographical study; agriculture in community (development, present state,prospects) ownership; people, their characters and attitudes

Adresa autora:

PhDr. Michal L o š ť á k , Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6-Suchbát
